
NORDITA-86/24

OM NORDITAS TILLBLIVELSE

Föredrag vid 25-årsjubiléet den 1 oktober 1982

av Torsten Gustafson

Om NORDITAS tillblivelse

Föredrag vid 25-årsjubileet den 1 oktober 1982
av Torsten Gustafson

Årade församling!

Niels Bohr sade en gång att i en fysikalisk framställning behöver man aldrig använda ordet "jag". Han betonade därmed fysiken som en objektiv vetenskap. Den är internationell, och impulser till nya synpunkter och upptäckter kan komma från alla delar av världen. Om man i en fysikalisk institution någonstans i t.ex. Norden, vill kunna arbeta fruktbart, måste man nödvändigtvis ha internationella kontakter. Det har alltid i viss mån varit fallet med Tyskland, Frankrike, England, i senare tid även med USA, Sovjet och andra länder.

Vi, som bor här i Norden, har ju en mycket unik situation. Det är mycket sällsynt, att det finns fem länder, som är så homogena i sin uppfattning och sin allmänna kulturinriktning, att man med stor lätthet kan utvidga arbetet utöver det egna landet till hela Norden och samtidigt stärka de internationella kontakterna. Det är sådana strömningar, som hela tiden var viktiga när NORDITA blev skapat.

Det var redan under skandinavismens första tid som den norske läkaren Egeberg tog det första initiativet till ett skandinaviskt samarbete. Han startade 1839 de skandinaviska naturforskmötena. De fortsattes av Ørsted här i Köpenhamn och Berzelius i Sverige och faktiskt höll dessa möten på fram till det andra världskriget.

Fundamentalt i det sammanhang, som vi tänker på idag, är verksamheten vid det Bohrska institutet. Niels Bohr, banbrytaren i atomforskningen, samlade kring sig en enastående rad av unga fysiker, som Kramers, Heisenberg, Pauli, Dirac, Klein, Waller och den norske astrofysikern Roseland.

Forskningen fortskred under intensiva diskussioner, vilket var Bohrs livsluft. Heisenberg har i sin bok: "Der Teil und

das Ganze", Delen och helheten, skildrat sina diskussioner med Bohr, alltifrån deras första, avgörande möte 1922. Vid läsning om detta möte erinrar man sig Ehrenfests ord till Casimir vid dennes första resa till Köpenhamn: "Nu kommer Du att möta Bohr, och det är den mest betydelsefulla händelsen i en ung fysikers liv."

Dessa diskussioner förde fram till de stora upptäckterna av kvantmekaniken, komplementariteten och obestämbarhetsrelationen. Heisenberg sammanfattar diskussionerna på följande sätt:

"Naturvetenskapen vilar på experimenten, den når sina resultat genom diskussioner mellan forskarna. De rådslår med varandra för att kunna tyda experimenten." Vad som gjorde arbetet i Köpenhamn så fruktbart var att Bohr med sin väldiga förmåga och sitt intensiva intresse ledde dessa diskussioner. Denna beundrade vetenskapliga atmosfär kom också att bli en förutsättning för NORDITAS tillkomst.

Sedan kom under andra världskriget den stora erfarenheten, att grupper av forskare var i stånd att lösa så fundamentala problem som de kring radar, datorer, metoder att organisera u-båtsbekämpningen, kärnenergi, kärnvapen etc. Såväl allmänheten som beslutsfattarna förstod genast efter krigets slut, att det var förnuftigt för att inte säga nödvändigt, att samhället stödde sådana grupper av forskare. Här i Köpenhamn var givetvis det Bohrska institutet utgångspunkten för dessa strävanden. I Sverige hade Erlander klart för sig naturvetenskapens möjligheter, och han genomförde under åren 1945-46 stora reformer. Detta gjorde han i nära kontakt med vetenskapsmän inom olika områden. Man övervägde tidigt här i Norden planer på samarbete. Sverige hade inte drabbats av kriget, och önskade speciellt att bidra i internationellt till att bygga upp forskningen. Vi hade den legendariske finansministern Wigforss, som startat som en framstående filolog, och som också liksom Erlander hade en klar blick för naturvetenskapen. De föreslog redan hösten 1945 ett institut för grundforskning och tillämpad forskning om atomkärnan. De tänkte sig föreslå hundra miljoner kronor för detta förslag, vilket var mycket pengar på den tiden. Förslaget gällde under två villkor. Det

ena var, att institutet skulle vara öppet för alla forskare från vilket land det vara må. Det andra var, att en framstående forskare skulle vara ledare för det hela. De gav mig i uppdrag att vara utredningsman för detta, och jag kontaktade Niels Bohr. Jag har en stark känsla av att han från början var livligt intresserad av institutet. Det skulle ligga på svenska kusten mitt emot Köpenhamn så att både svenskar och danskar lätt skulle kunna ta sig dit. Det visade sig dock, att Bohr på något sätt hade allvarliga svårigheter att deltaga. Hans bror, matematikern Harald Bohr, sade mig, att jag inte skulle ge upp, då Niels Bohr hoppades kunna finna en möjlighet att vara med. Som det senare visade sig, var orsaken den karaktäristiska och mycket dystra - en kraftig diskrepans mellan fysikerna och en del beslutsfattare, främst Churchill.

Fysikerna ansåg, att efter atombomben 1945 skulle det inte dröja mer än tre eller fyra år, innan ryssarna kunde tillverka kärnvapen. Däremot trodde en mängd politiker och administratörer med Churchill i spetsen, att hemligheten kunde bevaras i tjuugo år. Därför ville de inte släppa ut någonting till oss andra. Bohr sade mig, att om han utlämnade sådant, som av administratörerna betraktades som hemligheter, "så kan jag bli ve skudt, hvis jeg kommer til New York". Så kom det kalla kriget, och det hela stoppades i malpåse eller "gik i glømebogen", tror jag det heter på danska.

Det arbete som utfördes under denna tid hade tre olika mål. Det första var grundforskning av det slag, som bl.a. resulterade i NORDITA. Det andra var arbete på att utnyttja kärnenergin. Bohr visste från sin tid i Los Alamos, att det skulle vara ganska lätt att bygga säkra reaktorer, som skulle kunna ge billig elektricitet. De danska och svenska forskarna samrådde om kärnenergin. Bohr och svenska forskarna utbytte erfarenheter om planerna så, att forskarna i våra båda länder skulle koncentrera sig på delvis olika områden och därigenom komplettera varandra.

Den tredje frågan gällde den stora politiken efter kriget, där Niels Bohr som representant för atomfysikerna under kriget framfört fundamentala åsikter för Roosevelt och Churchill. Bohr fann, att krigsfaran kom från supermakternas misstänksamhet och okunnighet om varandras åsikter och därav följande

avsikter. Därför var det fundamentalt att undanröja dessa bristande kunskaper om varandra. Han förde fram principen om "en öppen värld". Såväl Niels Bohrs politiske rådgivare, departementschefen Hans Henrik Koch, som Åage Bohr, vilka båda är närvarande här, har spelat en stor roll i dessa djupgående tankegångar. Tanken om "en öppen värld" måste ständigt hållas levande.

Det blev aldrig en sammanblandning mellan arbetet för NORDITA och dessa andra strävanden. Visserligen arbetade den svenske ordföranden Malte Jacobsson för NORDITA och för den fredliga kärnenergin, men de behandlades som två skilda ting. I den svenska regeringens planer och direktiv stod, att man skulle arbeta med grundforskning.

En annan stor samarbetsfråga, som misslyckades på grund av det kalla kriget, blev aktuell 1949-50. Kramers hade berättat för mig, att en holländsk professor köpt sju ton uran, som han under kriget gömt i sin källare. Det ser ut som grästen. Jag fick fullmakt av Erlander att resa ned till Holland och försöka få till stånd ett gemensamt arbete Holland, Norge och Sverige på grundval av detta uran, Philipsverken, norskt tungt vatten och svensk metallurgi och kapital. Kramers kom till Stockholm i januari 1950, och vi gick upp till Erlander. Denne bjöd plötsligt två hundra miljoner kronor, alltså över tusen miljoner i nutida mynt, och förklarade sig vara villig att verka för att det gemensamma institutet skulle ligga i Norge. Denna stora plan förklarades omöjlig från västmakts-håll, då, Sverige inte var med i Nato. Holland och Norge inledde ensamma ett samarbete. Dessa två första samarbetsplaner lyckades man alltså inte föra i hamn.

Men sedan kom NORDITA. Det hade samband med det stora och betydelsefulla initiativ i Europa, som senare blev det europeiska elementarpartikellaboratoriet CERN. Det hade visat sig att de acceleratorer, som var nödvändiga för att utforska hemligheterna med elementarpartiklarna och atomkärnornas inre, var så enormt dyra, att inte ens England eller Frankrike ensamma kunde bygga dem. Man beslöt då att söka göra det gemensamt. Det kom i rätta ögonblicket en ny

idé, som gjorde att acceleratorerna kunde byggas mycket billigare än vad man hade trott. Planen omfattades med gemensam entusiasm av alla. Det måste också nödvändigtvis finnas en teoretisk avdelning, eftersom teori och experiment är två sidor av samma sak. Det blev en mycket intensiv verksamhet, där också danskar, norrmän och svenskar spelade en stor roll. Det skulle avgöras, hurvida CERN skulle ligga här i Köpenhamn eller i Genève. Köpenhamn hade det företrädet, att acceleratorerna kunde byggas på kalkstenslager, en utomordentligt lämplig och skakningsfri berggrund. Vidare var ju här det stora universitetet och främst Bohrinstitutet, en mycket stor tillgång. Genève hade fördelen av det centrala läget och av att där talades ett världsspråk. Man skulle kunna tro att berggrunden i Schweiz var utomordentligt stabil, men i verkligheten måste man bygga en grundval av armerad betong för acceleratorerna. Emellertid, Genève låg ju väl till för de flesta länderna och blev också valt. De nordiska fysikerna deltog intensivt i arbetet med CERN i alla dess faser. Vad speciellt den teoretiska avdelningen beträffar, kom den att särbehandlas på ett sätt, som blev fundamentalt för det kommande NORDITA.

Den första gången som vi talade om NORDITA var vid ett möte i Göteborg januari 1952, dit Niels Bohr och jag reste för att tala med Malte Jacobsson, som var landshövding där och ordförande i Atomkommittén. Vi diskuterade igenom hela komplexet av atomfrågor. Det finns inga anteckningar, men det är min mening, att vi diskuterade i former, som ledde tankarna till NORDITA. I oktober samma år kom det definitiva beslutet att förlägga CERN till Genève, och vidare att en teoretisk grupp skulle arbeta här i Köpenhamn under Niels Bohrs ledning, in- till dess de väldiga acceleratorerna hade konstruerats nere i Genève. Man fick alltså möjligheter att praktiskt pröva, hur en sådan teoretisk avdelning skulle organiseras och fungera. Dit kom unga doktorander från Norge och Sverige, och det visade sig gå mycket bra. Det är ju alltid oerhört fördelaktigt att ha sådana prövoår, innan man sätter igång. Bland de nordiska fysikerna blev det en mycket stark önskan att kraftigt utnyttja CERN som den europeiska motsvarigheten

till de stora amerikanska laboratorier. CERN gav Europa en chans att behålla sina forskare här, och det är uppenbart, att i alla våra länder var man ivrig att utnyttja detta och vara med i de stora experimentella sammanhangen.

I detta läge, då det var beslutat, att den teoretiska gruppen skulle flyttas till Genève efter några år, var det alltså viktigt att tänka igenom hela situationen. Då var det väsentligt att noga följa erfarenheterna från den verksamhet, som försiggick här under Christian Möllers ledning. Man beslöt också att samla nordiska fysiker till ett gemensamt möte i Göteborg och utrona vad fysikerna i allmänhet ansåg om hela situationen. Vid detta möte i januari 1953 kom en hel del nordiska fysiker, ehuru inte så fulltaligt som vid de senare mötena. Där var emellertid danskar, norrmän och ett antal svenskar. Alla beslöt, att man som hitills kraftigt skulle understödja studier vid CERN och hjälpa till med arbetet där. Det var vidare i denna grupp en klar önskan om en fortsättnings av de Bohrska arbetena här i Köpenhamn och detta på nordisk grund.

Det gällde alltså att undersöka vad fysikerna i de olika länderna ville. Bohr hade nämligen den principen i alla dessa förhandlingar, att danskarna inte skulle propagera för något institut utan de skulle avvakta om de andra ländernas fysiker skulle komma att anse ett institut i Köpenhamn värdfullt och nyttigt för deras vetenskap. Men först då de andra ländernas fysiker önskade det, skulle Danmark - och med glädje - förklara sig villigt att organisera ett sådant institut. Bohr hade kontakter med sin regering och kunde utlova detta. Det bildades i Göteborg en kommitté, som skulle samla de olika argumenten i frågan och sända dem till de olika ländernas fysiker för att dessa skulle få tillfälle att bilda sig en mening om vad som borde göras. Kommittén bestod av Bohr, Hylleraas, Rozental och mig. Efter en månad kunde en promemoria sändas ut. Den hade följande huvudpunkter. Den första var, att unga, lovande fysiker skulle få tillfälle att följa undervisningen i Köpenhamn och komma in i de stora och aktuella problemen. De skulle så själva under ledning starta sin egen forskning. För detta beräknades 150 000 kr.

Det skall multipliceras med mer än fem för att få dagens värde, alltså mer än 750 000 kr. Den andra punkten var, att äldre fysiker borde få tillfälle att komma till institutet på längre eller kortare tid, så att de där kunde arbeta med något brännande problem och dela med sig till de yngre av sina erfarenheter. Det är nämligen så i den teoretiska fysiken, att man kan behöva kunskaper från ett helt annat område än det man själv behärskar. Så har det ofta hänt, och därför är det väsentligt att samla grupper, som behärskar olika områden. Till de äldres verksamhet skulle gå 100 000 kr, det är alltså mer än 500 000 kr i vårt mynt.

I detta ingick, att man skulle hålla nära kontakt med institutionerna i de andra länderna, inte minst de experimentella. The Svedberg, vår främste kemist, var mycket ivrig, att det skulle bli ett sådant samarbete mellan ett kommande institut och experimentella institut. Han hade redan börjat diskussioner med Bohr. Vidare skulle man bjuda in utländska forskare för 80 000 kr. För ledning och undervisning av doktorander skulle anvisas 100 000 kr och för administration 70 000 kr. Det blev sammanlagt 500 000 kr, mellan 2,5 och 3 miljoner kr nu.

Vidare var kommittén angelägen att fysiker från Finland och Island skulle få goda tillfällen att studera vid institutet, och man hoppades att båda dessa länder skulle komma att deltaga. Ett viktigt förslag gällde styrelsen. Den föreslogs bestå av vetenskapsmän, som skulle förfoga över den summa som vederbörande länder lämnade till institutet. Styrelsen skulle fatta de allmänna besluten om institutets verksamhet.

Senare har denna promemoria av 1953 kvarstått i sin grundstomme hela tiden. Den kompletterades och ändrades i viss mån under inflytande av de olika åsikter, som kom fram. Lamek Hultén föreslog t.ex., att vi skulle öka summan från 500 000 kr till 750 000 kr, vilket för mig syntes lämpligt, och en ökning skedde till 650 000 kr.

Mötet i Göteborg 1953 var det första av de många konferenser och diskussioner under vilka NORDITA så småningom växte fram. Fysikerna och myndigheterna i Finland och Island var mycket

positiva. De kom snabbt in i förhandlingarna och spelade en stor roll. Man beslöt att med ledning av erfarenheterna från den teoretiska gruppen fortsätta att förbättra planerna. Det var enighet om att inte inrätta institutet förrän CERN:s teoretiska avdelning flyttades till Genève. CERN beslutade 1955 att genomföra flyttningen 1957. Under tiden fortskred debatten. Jag talade med Heisenberg och Pauli och sade dem, att "den köpenhamnska andan" måste vara en betydande tillgång för det kommande institutet. Jag tror det var Heisenberg som svarade: "Det finns ingen köpenhamnsk anda, det finns geniet Niels Bohr, och nästa gång kan hans like återfödas i Sydamerika eller var som helst." De var båda eniga om att det var avgörande att institutet alltid kunde skaffa framstående forskare som lärare, och att det kunde inbjuda framstående utlänningar på längre tid. Då skulle detta institut kunna göra en betydande insats. Dessa båda mål är ju vad NORDITA har satt främst och i hög grad lyckats med. De båda sade, att det var ett villkor att detta institut ständigt skulle förnya sin vitalitet.

Sedan inträffade följande. Hans Hedtoft, den danska statsministern, var en stor entusiast för Norden. Det var han, som väsentligen skapade det Nordiska Rådet. Han var en fascinerande talare, en konstnärsnatur med stora visioner. Han dog i januari 1955 under pågående möte av Nordiska Rådet i Stockholm. Han efterträddes av H.C. Hansen. Jag hade samman med Bohr hört ett föredrag och på väg hem liftade en man med oss. Jag frågade efteråt vem denne var och Bohr svarade: "Han hedder H.C. Hansen. Han har været finansminister. Det er en meget dygtig man." H.C. Hansen och Erlander var ivriga att stärka det Nordiska Rådet och söka skaffa fram något livskraftigt projekt som det Nordiska Rådet skulle kunna förverkliga. De kontaktade mig och frågade, om jag visste någonting som kunde vara lämpligt. Jag kunde alltså omedelbart säga, att det fanns ett sådant förslag, nämligen det vilande förslaget om ett nordiskt atominstitut. Bohrs realistiska natur och hela hans kapacitet var naturligtvis en garant för dem båda, att det var någonting att satsa på. Det var den 1 oktober de talade med mig, och jag lovade att till den 21 oktober lämna alla väsentliga handlingar. Då skulle H.C. Hansen, Erlander och Gerhardsen

träffas här i Köpenhamn, vilket också skedde. Bohrs reaktion var karaktäristisk. Han kände väl H.C. Hansen och Erlander, han uppskattade dem och uttryckte sin tillfredsställelse med deras inställning. Men först måste den fundamentala frågan utredas, nämligen hur fysikerna i de andra nordiska länderna såg på ett samarbete. Bohr hade två principer. Den ena var, det har jag tidigare nämnt: om man från nordiskt håll anser det nyttigt för sitt arbete och sin vetenskap att ha ett sådant institut i Danmark, så är Danmark lyckligt att kunna hjälpa till att skapa det. Den andra punkten var: om man inte i Sverige och Norge anser sig böra lägga vikt vid det nordiska institutet, så är man i Danmark beredd att fortsätta planerna på ett internationellt institut under Bohrs ledning.

Jag vill nu foga in några ord om Niels Bohr och Malte Jacobsson, som de framstod i arbetet på NORBITA. Bohr hade för det första en mycket stor förmåga att analysera en komplicerad situation och att sedan framlägga ett handlingsprogram, som var mycket klart och rent i sina linjer. Han var överhuvud en mycket öppen man, som alltid berättade i klara linjer vad han ansåg om en sak. Han var en stor realist, och han hade också förmågan att framlägga sina planer på ett administrativt mycket tillfredsställande och övertygande sätt. Jag vill ge ett vittnesbörd om detta. Jag satt i många år i CERN:s council, dess styrelse, bredvid schweizarna. Där var en diplomat med juridisk utbildning, som en gång sade till mig: "Jag har ofta funderat över varför Bohr vinner alla debatter. Det beror givetvis på hans utomordentligt stora kunskaper, men det beror också på att han utformar sina förslag på ett logiskt så fulländat sätt, att man aldrig kan finna en lucka eller en spricka i hans argumentering." Bohr sade en gång till mig, att om man har ett problem med t.ex. fyra aspekter, så bör man göra så, att man tänker igenom den första aspekten med entusiasm. För om man inte är entusiastisk, kan man glida över någonting som är verkligt viktigt och nyttigt. Detta hade han lärt i sin vetenskap. Sedan undersöker man den andra aspekten, också med den största entusiasm och likadant med den tredje och den fjärde aspekten. Sedan, när man hade allt detta klart, var han märkvärdigt obunden och objektiv

i sin bedömning av frågan som helhet. Många andra kan få en viss subjektiv förkärlek för en viss aspekt, men inte så Niels Bohr. Att han var så objektiv, beror naturligtvis också på att han ofta hade det sista ordet med det stora ansvar detta innebär. Det var han, som hade förhandlat med Roosevelt och Churchill om den politisk, som erfordrades för en varaktig fred under de nya omständigheterna med atombomb och kärnenergi, alltså "en öppen värld".

Malte Jacobsson hade varit professor i filosofi och psykologi, och framförallt var han intresserad av psykologi. Han var en entusiast och en ivrig skandinav: år 1905 hade han som 20-åring, hållit ett entusiastiskt tal, som åhördes av Harald Höfving. Denne hade inbjudit honom till Köpenhamn och där hade han kommit i kontakt med den danska kulturkretsen. Som landshövding i Göteborg hade han kraftigt stött norrmännen i besvärliga frågor. Han var mycket starkt för nordiskt samarbete.

Under tiden fram till det avgörande mötet mellan fysikerna, som kom den 20 och 21 januari 1956, ägde en mängd diskussioner rum för att finslipa förslaget. Wergeland skrev ett brev, där han behandlade den norska situationen. Han sade, att behovet av en bred utbildning för ett större antal studerande var svårt att fylla i ett enskilt land som Norge. Man söker hjälpa sig med utlandsstipendier och med självstudier. Men erfarenheten har enligt Wergeland visat, att det teoretiska institutet i Köpenhamn har varit kapabelt att utbilda doktorer i atomfysik. Han röstade därför bestämt för att ett sådant permanent institut skulle skapas. Nils Svartholm i Göteborg ansåg, att man först nödvändigtvis måste förstärka instituten i de enskilda länderna. Om detta gjordes, var han positiv till ett institut.

Ett betydelsefullt möte i Stockholm i november 1955 hade samlat en mycket fullständig representation från de olika länderna. The Svedberg framförde det stora behovet av kontakter mellan experiment och detta kommande institut. Svein Rosseland ansåg, att man inte borde starta med ett institut utan inrätta en gemensam kommitté, utnämnd av de nordiska regeringarna,

som i första hand skulle ordna med stipendier, symposier och utredningar. Framtiden finge utvisa, om kommittén kommer att föreslå ett institut. Jag går inte mera i detalj utan övergår till det stora avgörande mötet här i Köpenhamn den 20-21 januari 1956. Svenskarna föreslog där en höjning från 500 000 kr till 650 000 kr. Det rörde sig alltså inte om stora summor. För samarbete om utveckling av den fredliga kärnenergin mellan Norge, Holland och Sverige hade ju Erlander erbjudit 200 miljoner kr. Men att en utgift är liten, är inte något argument, utan skälen för en mindre utgift skall i sitt slag vara lika realistiska som för stora utgifter. Därför framförde vi omsorgsfullt de reella skäl, som talade för ett institut.

Ett synnerligen allvarligt brev hade en vecka tidigare kommit till Bohr från Rosseland. Inledningsvis skrev han, att ett möte i atomutvalget hade ägt rum. Där hade Hylleraas och Wergeland varit mycket för ett nordiskt institut, men själv ansåg han, att man borde gå andra vägar. Men det väsentliga i brevet var, att han fått meddelande om den norska regeringens inställning genom ett telefonsamtal från Bergersen, undervisningsministern. Denne sade, att norska regeringen i princip var för ett samarbete på nordisk grund, men på grundval av de nuvarande utredningarna var de norska myndigheterna inte beredda att deltaga i att bygga upp en utvidgning av Bohrs institut i Köpenhamn på nordisk grund. Regeringen hänvisade till ett prejudikat, nämligen ett kort förut antaget förslag av undervisningsministrarna om nordiska marinbiologiska institutioner. De skulle skötas av varje enskilt land och ett samarbete mellan dem organiseras. Ett nordiskt institut för atomfysik i Köpenhamn med bidrag från de andra länderna vore emot detta prejudikat. Enligt brevet var norska regeringen enhälligt.

Rosseland sade, att det säkert fanns många andra vägar som regeringen skulle kunna finna lämpliga, t.ex. att Danmark, Finland och Sverige stödde institutet, och att Norge stödde övriga aktiviteter som hade framlagts i den svenska promemorian. Alltså samarbete mellan olika institut i Norden, inbjudan av

framstående forskare till olika nordiska institut, utsändande av stipendiater o.s.v. Detta sista var en privat tanke av Rosseland.

Vid det stora mötet den 20-21 januari 1956 här i Köpenhamn diskuterades alla aspekter av problemet.

Till vad jag tidigare sagt vill jag bifoga två ting. Finnarna förklarade genom J. Kinnunen, överdirektör i industridepartementet, liksom tidigare skett genom fysikprofessorn och ambassadören Jarl Wasastiern, att Finland var helt för den stora planen, både ett institut i Köpenhamn och ett intimt samarbete och stöd av de olika instituten. Alla finska professorer i fysik var klart för hela den större planen. Speciellt hade Pekka Jaaho satt sig in i frågan. Representanten för Island, Torbjörn Sigurgeirsson, förklarade att det var särskilt värdefullt för islänningarna att få ett gemensamt institut plus ett organiserat samarbete. Detta klara ställningstagande från Finland och Island var givetvis mycket betydelsefullt.

Resultatet av överläggningarna blev, att en stor majoritet förordade planen på ett gemensamt institut i Köpenhamn plus ett organiserat samarbete mellan de olika institutionerna i Norden. Två framstående medlemmar ville helst starta med en kommitté och känna sig för om vad som sedan borde följa.

Situationen för det nordiska institutet hade blivit farlig. Det är väl också så, att huvudparten av planer av denna art förölyckas på vägen och inte blir förverkligade. Alternativen var, att Danmark, Finland, Island och Sverige gick samman om ett gemensamt institut eller att Bohr genomförde sin plan om ett internationellt institut.

Men nu kom statsministrarnas tid. Erlander fick en redogörelse för läget av Malte Jacobsson. För min del hade jag ju ett uppdrag från Erlander och H.C. Hansen och skrev ett brev till den förre om situationen. Tre veckor efter mötet i Köpenhamn fick jag ett brev från Erlander, som säger följande:

"Beträffande atomarbetet märktes det nog en viss tveksamhet

hos de norska regeringsrepresentanterna inför tanken på en teoretisk institution i Köpenhamn. Man talade ständigt om att Norges personella resurser var så små, att det här skulle bli ytterligare en belastning. Finn Moe framhöll bl.a., att vetenskapsmännen skall forska och inte alltför mycket ägna sig åt konferenser. Ett sådant argument passar ju inte alls in i diskussionen omkring Köpenhamnsinstitutet, men att det anföres visar hur resonemang har gått. Jag föreställer mig emellertid, att frågan skall kunna föras i hamn, i all synnerhet som Gerhardsen antydde att norska regeringen skulle, som representant i det nordiska samarbetsutskottet för atomfrågor, utse undervisningsministern Bergersen. Därmed har man från norsk sida understrukit vikten av att forskningsarbetet kommer till stånd. Från svensk sida blir det Gunnar Lange, som får ta hand om dessa atomfrågor. I Danmark funderade man på någon utanför regeringen, men jag hoppas att man även där tar en regeringsledamot och i så fall blir det väl finansministern Kampmann."

Detta betyder uppenbarligen, att Norge förenat sig med de övriga om det gemensamma institutet.

Man har i Kretsarna Kring NORDITA frågat sig, hur norrmännen övergick från den ståndpunkt, som Rosseland skildrar, till det definitiva stödet för den större lösningen. Huvudpersonerna var givetvis de båda statsministrarna Gerhardsen och Erlander. Det kan också noteras, att Bergersen i brevet omnämnas som en positiv kraft.

Genom en lycklig omständighet träffade jag i tisdags de båda huvudpersonerna Gerhardsen och Erlander, och jag tog upp denna fråga. Gerhardsen talade om de två olika nyanserna i Norges förhållande till omvärlden. Den ena ser väsentligen ut över Västerhavet, till England och Amerika, vilket förstärktes under världskriget. Den andra betonar dessutom i högre grad kontakterna med det övriga Skandinavien. Självt hade han starka kontakter med Sverige och broderpartiet där, och med Danmark. Då han nådde parlamentarisk majoritet, hade

han genast låtit ansluta Norge till det Nordiska Rådet. Det var av samtalet uppenbart, att om Gerhardsen ställdes inför ett förslag om utvidgat nordiskt samarbete av den typ NORDITA representerade, så skulle hans svar bli ja. Och detta skedde också. - Det kan noteras att om en statsminister i en fråga av denna art har en bestämd åsikt, så blir det också så. - Hur den av Rosseland skildrade regeringsåsikten kommit till, om t.ex. Gerhardsen inte varit närvarande, syntes mig mindre intressant, och jag frågade inte därom.

Protokollet med majoritetens förslag om ett gemensamt institut för teoretisk atomfysik och vidsträckt samarbete, samt reservanternas förslag om en kommitté gick nu till Nordiska Rådet.

Ett avgörande argument framfördes på ett lyckligt och symboliskt sätt inför det Nordiska Rådet. Det var så, att bland Rådets medlemmar fanns skolmannen och riksdagsmannen Sven Ohlson, som i sin ungdom disputerat i fysik i Uppsala. Han hade bevisat ett möte mellan de unga fysikerna på Bohrinstitutet, och han förklarade att han aldrig i hela sitt liv hade upplevt en så intensiv och entusiastmerande debatt som denna. Han sade, att de nordiska beslutsfattarna kunde känna sig lyckliga över att för en modést summa kunna bidra till att skapa en miljö så inspirerande för unga forskare.

Förslaget blev enhälligt antaget av Nordiska Rådets ekonomiska utskott, som innehöll statsminister Gerhardsen från Norge, finansminister Kampmann från Danmark, handelsminister Gunnar Lange liksom Bertil Ohlin från Sverige, industriminister Kleemola från Finland, Emil Jonsson från Island och andra ledande personer.

Nordiska Rådet fattade det slutliga beslutet i Helsingfors den 21 februari 1957.

Lärarkåren i NORDITA blev Christian Möller, direktör, Gunnar Källén, Ben Mottelson, som samarbetade med Åage Bohr, Leon Rosenfeld och Stefan Rozentel, och administrationen Edith Abrahamson och Ebba Larsen.

Skyrelsen bestod av Niels Bohr som ordförande, med
Leo Nielsen som sekreterare, och 15 fysiker från de fem
länderna.

Och så begynte NORDITA sin verksamhet den 1 oktober 1957.